بسم الله الرحمن الرحيم

پر پښتو شعر
د جنگ اغېزې

عزت الله شمسزي

۱۶ جوزا ۱۳۸۱
دافغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون

کتاب پیژندنه

دکتاب نوم: پر پښتو شعر د جنګ اغېزې

لیکوال: عزت الله شمسزی

خپرندوي: د افغانستان د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون

ایډیټر: خوشال خلیل

دپښتۍ طرحه: محمد مظفري

ډیزاین: محمدتقي حسن‌زاده

چاپشمېر: لومړی وار ۵۰۰ ټوکه

چاپځای: د کمیسیون چاپ خونه

نیټه: ۱۳۹۱/ مرغومی

پته: ٦ مه ناحیه، پل سرخ، کارته سه، کابل، افغانستان.

ټیلفون: ۰۰۹۳(۰۲۰)۲۵۰۰٦۷٦-۲۵۰۰٦۷۷

بریښنالیک: aihrc@aihrc.org.af

ویبپاڼه: www.aihrc.org.af

لړلیک:

سریزه	۱
جنګ او شعر	۸
د جنګ د شعر موضوعات او مضامین	۱٦
تحمیلي جنګ او افغانان	۱۹
په شعر کې د انساني تلفاتو انځورونه	٤۲
ملي شتمنیو او چاپېریال ته اوښتي زیانونه	۷۳
دماشومانو متاثره کېدل او د ښوونځیو سوځېدل	۷۹
په شعر کې د ورځنیو پېښو انځورونه	۸۵
په شعر کې د جنګ اصطلاحات	۱۰۵
سوله په شعر کې	۱۱۲
پایله	۱۲۱
اخځونه	۱۲۳

د دې کتاب په اړه

ادبیـات او هـنر له بشري حقونو سره ژوره اړیکه لري، پـه اروپا کې له منځنیوپېړیو را وروســته د ویښتیا او روښانتیا په دوران کې همدغه ادیبان او هنرمندان و، چې په خپلو هنري شاهکارونو کې یې د انسان کرامت او مقام ته د درناوي ذهنیت جوړ او په فکري لحاظ یې ټولنه دې ته چمتو کړه چې انسان ته دې د هغه د انسانیت په خاطر درناوی وشي. لـه هغې پسـې د دوو نړیوالو جګړو پـر مهال چې بشري ټولنې تـه کوم زیانونه واوښتل، همدغو ناخوالو ته په کتو، لویدیز کې د جنګ ضد شاعرۍ مفهوم رامنځته شو او د جګړو او بربادیو په ضد د شعر لیکنې لړۍ پیل شوه، چې د جګړو د دوران ویجاړۍ او وژنې په کې په ښکلې هنري بڼه انځور او غندل شوې وې. له جنګ جګړو او وحشت نه سـتړې شوی د هغه مهال نړیوال سـیاسي، ټولنیز او فکري حالت ددې زمینه برابره کړه چې د ملګرو ملتونو د سـازمان له جوړیدو لږ وروسـته پـه ۱۹۴۸ کال کې د بشر د حقونو نړیواله اعلامیه تصویب کړي، چې په هغه کې د ټولو انســانانو پر طبیعي حقونو په ځانګړي توګه د ژوند او انســاني کرامت ته د درناوي حق پر خوندیتوب ټینګار شوی دی.

د جنګ ضد شــاعري کوم داســې مفهوم نه دی چې په هغه کې دې د مشروع دفاع حــق او د هیوادنیــو ملي جګړو مفاهیم تر پوښــتنې لاندې راشي، او یــا خدای مه کړه هغه تاریخي حماســې دې وننګول شي چې د اســتبداد، ظلم او بې عدالتیو پر وړاندې د مقاومـت پـه ترڅ کې پنځول شـوي دي. بلکــې د جنګ ضد شــاعرۍ کې د جنګ او تاوتریخــوالي نــه کرکه او بیزاري انځور شــوې ده، د جنګ ضد شــعرونو کې د جګړو هغه کرغیړنې شــیبې او پیښــې ثبت شــوي دي چې زموږ ټولنه یې منفي پایلې لا هم احساســوي. د جنګ ضد شــاعر معمولا په دې هڅه کې وي چې په مســتقیم ډول له جنــګ او تاوتریخــوالي نه خلک را وګرځوي، څو په ټولنه کــې بشري کرامت ته درناوی تعمیم او معنا پیدا کړي. دلته د شاعر له انده جنګ هدف او وسیله نه ده، بلکې جنګ هغه ویجاړونکې پدیده ده چې نه یوازې کورونه، ښارونه او باغونه ورانوي بلکې د افغانانو نفس او انسانیت ته هم زیان اړوي.

سیاســتوال سوله د مذاکرې، پخلاینې او اوربند په څیر مفاهیمو کې لټوي، خو سوله

هغه وخت معنا پیدا کوي چې د یوې ټولنې وګړي له رواني پلوه دغه کار ته چمتو وي، یعنې په ټولنه کې د جنګ او تاوتریخوالي د سوچ او فکر د له منځه وړو له لارې موږ له جنګ نه لري، یوې هوسا، سوکالې، عادلانه او پرمختللي ټولنې ته رسیدای شو، چې په هغې کې د زغم او پیرزوینې د فرهنګ په اســاس افراد په کې یو بل ته په درناوي قایل وي او د قانــون پــه چوکاټ کې د خلکو بشري حقونه خوندي وي. همدې ټکو ته په پام ښــاغلي عزت الله شمسزي په دغه(پر پښتو شعر د جنګ اغیزې) څیړنیز اثر کې هڅه کړې چې د افغانستان په وروستیو څه دپاسه درې لسیزو وسله والو شخړو او جګړو کې د جنګ په اړه شاعرانه موضوعات او د شعر ټولنیز نقش څرګند کړي، څو راتلونکې کې تاریــخ لیکونکي او ادبي کره کره کتونکي وکولای شي له دغه اثر نه د موجوده وضعیت تازه شــاعرانه موضوعات او انګیرنې ترلاســه کړي. ددغه کتاب له مطالعې راته څرګنده شــوه چې په ټولیزه توګه زموږ شــاعرانو د بشري حقونو مفاهیم لکه عدالت او آزادي په هنري او شعري قالبونو کې په ډېره ښه بڼه بیان کړي دي.

د شــعر ژبــه د شــور، عاطفې او ښــکلا ژبه ده، ځکه خــو د ټولنې پــه روان تر بل هر شي ژوره اغیــز پریبــاسي. د افغانســتان د بشر د حقونو خپلواک کمېســیون د خپرونو کتنپلاوي غړو هر یو د کمیســیون مرستیال ښاغلي فهیم حکیم، کمیشنر صاحبانو کې فرید حمیدي، مولوي غلام محمد غریب، ضیا لنګري او ثریا صحبرنګ د کتاب همدغه اهمیــت تــه په کتو د هغه چاپ ګټور وباله او د چاپ سپارښــتنه یې وکړه، په دې هیله چې دغه کتاب به د جنګ اوتاوتریخوالي د ذهنیت او فرهنګ په له منځه وړو کې ګټور تمام شي.

خوشال خلیل

د چاپي خپرونو مسوول

سریزه:

په پښـتو ادبیاتو په ځانګړي ډول په شـعر کې د جنګ موضوع له پخوا نه موجوده وه. په پښـتو لنډیو، نظمونو، غزلونو، نـارو، څلوریزو، چاربیتو او نـورو فورمونو کې موږ د حماسي شـعرونو بېلګې لرو چې په کې تل د هېواد د سـاتنې او یا هم د خپلواکۍ جنګونو ته ولس هڅول شـوی دی. خوشـحال بابا چې کله له مغلو سره په جنګ بوخت و، نو یوه ورځ چې له تیراه نه د یوسفزو مېداني سیمې ته د پښتنو راغونډولو لپاره روان و او دپښتنو جذبه یې ولیده نو په فخر یې وویل:

پښتنو زلمیو بیا لاسونه سره کړل
لکه باز منګولې سرې کاندي په ښکار
سپینې تورې یې ګلګونې کړې په وینو
په اهار کې شګفته شولاله زار

هغـه وخت چې جنګ خوشـحال بابا ته یوازې یو رومانتیک خیـال و او په هغه کې یې د وطن ازادي لیدله، نو ګورو چې په پورتني شعر او داسې لسګونو نورو کې یې له اور او وینو ښکلا پنځولې ده.

په پښـتو لنډیو کې ډېر داسـې مثالونه لرو چې د جنګ رومانتیـک ذکر په کې کېږي او په داسـې انداز کې ویل شـوي لکه شاعره چې یې یوه عشـقي یا پسرلنۍ ښایسته منظره ترسیموي:

یار مې له جنګ نه تږی راغی
شربت د شونډو به په خوله کې ورکومه
ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهرونه دې ګنډم خوله درکومه

خال به د یار له وینو کېږدم
چې شینکي باغ کې ګل ګلاب وشرموینه

پښـــتو متل دی وايي دجنګ ســخت ســاعت خوږې خــبرې. پخوانو کــه د جنګ خبرې هم کولې نو په داســې غنايي انــداز کې يې کولې چې د پسرلي خــوږې وږمې، رنګونه او ښايستونه يې د مخاطب سترګو ته درول، داسې ښېلګې ډېرې کمې لرو چې له جنګه په کې شکايت شوی وي او يا د جنګ کرغېړنې خواوې په کې بيان شوې وي.

په افغانستان کې يوه مرحله داسې هم راغله چې زموږ د معاصرو شاعرانو په شعر کې هم د جنګ موضوع ته تمايل تر پخوانيو يو څه شدت وموند، د پښتو ژبې د فلسفي شاعر غني خان په شعرونو کې هم داسې ښېلګې موندلی شو چې وايي:

چې قطرې قطرې مې پوځ د دښمن نۀ کا
مورې ما پسې په کوم مخ به ته ژاړې
يا به دا بې ننګه ملک باغ عدن کړم
يا به کړم د پښتنو کوڅې ويجاړې

د افغانســتان په معاصرو شــاعرانو کې د ثور تر کودتا او د روســانو تر يرغل دمخه ښاغلي اکاډميسين سليمان لايق هم پښتون زلمي ته وليکل چې:

ګرزه ملا تړلی له وسلو سره
جار دې شم زلميه له پښتو سره
او يا هم:
را روان به موج خون شي زه پوهېږم
هر يو ځوان به مو مجنون شي زه پوهېږم

په پورتنيو او ســلګونو نورو شعرونوکې موږ وينو چې له جنګ نه وېره نه ښکاري، ښايي يو څو داسې لنډۍ به ولرو چې ووايي:

تورو ټوپکو استاکاره
دښو ځوانانو خون به ستا له غاړې شينه
دګورستان نه مې زړه بد دی
ځوانان ستانه کړي رالېږي تش پالنګونه

د جنګ په اړه ويل شــويو شــعرونو کې د پخوانيو شاعرانو رومانتيک انداز وايي چې دوی غير مســتقيم ډول جنګ ته تمايل ښــودلی، ښــايي لامل به يې دا وي چې پخوانيو لکه د اوس په څېر مسلسل جنګ نه و ليدلی او يا په ځينو حالاتو کې يې ښايي له خپلو فتحو او

ویاړونو څخه خوند اخیستی وي او د احساساتو په څپو کې ورته جنګ په اهاړ کې د شګفته لاله زار په څېر ښکاره شوی وي.
اوســمهالو شــاعرانو چې د پنځه دېرش کلن جنګ مزه وڅکله نو د جنګ د پلوۍ او ویاړنو پر ځای یې د جنګ کرغېړنو خواو ته پام واوښت. په دې تېرو لس پنځه لسو کلونو کې چې له جنګ نه د کرکې په اړه څومره شــعرونه لیکل شــوي ښایي د افغانستان د ادبیاتو په ټول تاریخ کې نه وي لیکل شــوي. د یو شــمېر اوسنیو شاعرانو په شعر کې نه د جنګ دتقدس خبره کېږي او نه هم د فتحو او ویاړونو، دوی یوازې د جنګ مسکوته څېره موږ ته ښیي، هغه څېره چې نه زموږ په پخوانیو ملي او حماسي شــعرونو کې لیدل کېږي او نه هم د مقاومت د دورې په ادبیاتو کې ښکاري.
د جنــګ دغــه نوې څېره خپل ولــس او نړیوالو ته د یوه جنګ ځپــلي ولس د درد تصویر دی، هغــه لوی درد چــې ولس یې دخپلو خلکو، غرونو او ښــارونو تر مرګ ژوبلې وروســته احساســوي. اوسنیو شاعرانو چې د جنګ پنځه دېرش کلن ناورین او ستونزې ولیدلې، نو جنګ یې دیوه ویاړ په توګه نه بلکې دیوې غمیزې په توګه تجربه کړ او اوس ددغې فاجعې رومانتیــک بیــان نه کوي او نه هم د جنګ په ترخو شــېبو کې خوږې خبرې کوي، دوی په هنري ژبه د جنګ د بدمرغیو تریخ حالت موږ ته انځوروي.
د تپل شــویو جګړو له لاســه افغان ولس ته د راپېښــو غمیزو درد دومره زیات دی چې په هېواد کې دننه او تر هېواده بهر یې د پښــتنو شاعرانو سندرې په اور ولړلې، شاعر که اوس د ګل پاڼــه انځوروي نو د لمبو رنګ به خامخا په کې ښــکاري. د لــوی افغان پر کور ددغو لګېدلو لمبو له تاوه که په کابل کې اســحق ننګیال د ســیندونو په مرګ خواشینی دی او غبر یې کړی چې:

دا کلی مه ورانوئ!
دا کلی مه ورانوئ!
ګورئ چې هلته د شنو ولو د شنوسیورو لاندې
ګورئ د شنې ویالې تر څنګه د جلګو دپاسه
یو کوچنی پروت دی
یو کوچنی ویده دی
او ، تر ورې لوپټې لاندې
په خوب وړو سترګو
د ناز په غېږه کې کوچنې شینکي خوبونه و یني.

نو هلته په پېښــور کې پر رحمت شــاه ســایل هم حالات اور اوروي، د خپلو وینو رنګ په

لمبو کې ویني، د لمبو په سیوري کې د خپلو دردونو څرېکو ته ناست دی او له ډېره سوزه دګلونو په ښار کې د اورونو نغمې غږوي:

ما درته ټول عمر د ګلونو ښار ویلی دی
کله مې پېرزو شې په بمونو پېښوره
ستا تصویر مې تل د زړه په وران کور کې ساتلی دی
کله مې پیرزو شې په بمونو پیښوره

که دلته پیرمحمدکاروان د ټپي چنار د بدمرغیو او ناخوالو کیسه شعر کوي او یا دجګړو د بدمرغیو له لاســه دیوه رنګ جومات او یا له کوره دیوه نادرکه افغان فریاد راپورته کوي او خپلې سندرې لکه د کابل دنجونو په شان په خپلو وینو سره بولي:

سور د روح په وینو د کاروان غزل
ته وا د کابل د نجونو مړی دی
نو هلته په کوزه پښتونخوا کې اباسین یوسفزی سلګۍ وهي چې په ټول وجود یې دجنګ لمبې خورې شوي، ځوانان په بازارونو کې دکلي مستۍ او ساعت تیریو پسې ګرځي نه یې پیدا کوي، ګودرونو اور اخیســتی او مستانه نجونې د دې لمبو او اورونو له لاسه ګودر ته نه شي تلای، د امن د کوترو له وزرو نه هم لمبې وربېږي او دا لمبې له اباســینه ان تر ســپین غر او سورغر پورې خورې دي:

خورې له اباسینه تر سپین غر پورې لمبې دي
د سترګو نه راواخله تر ځیګر پورې لمبې دي

که په کندهار کې عبدالباري جهاني د جنګ له تورو تیارو نه په تنګ راغلی او د سباوون په تمه ژاړي:

اسمانه ما خو داسې نه غوښتله
چې د ښارونو جنازې وژاړم
چې مې په کلیو کې بلا لنګه شي
چې د ځوانانو هدیرې وژاړم

نو په کوېټه کې بیا یو بل دردېدلی او درویش شــاعر د خپل هېواد زخمونه د اســمان تر

ستورو زیات ګڼي او وايي چې شينکي اسمان خپل حساب و کتاب سم ساتلی:

شينکي اسمان دی خپل حساب او کتاب سم ساتلی
د ستورو شمېر يې دی زما تر زخمو کم ساتلی

لنډه دا چې جنګ د ټولو د شعر پر مضمون او محتوا اغېز کړی دی، که يو شاعر رومانتيک غزل هم ليکي نو يو بيت به په کې ارو مرو دجنګ ناخوالې د ځان پر لوري راکاږي.
يو شمېر اوسني شاعران خو لا د خپل ولس د ارمانونو او د اوسني پير د پېښو د انځورولو تر څنګ پر هغو کسانو چې جنګ يې په شعارونو غوښت نقد هم کوي او وايي چې دوی د جنګ له زوره خبر نه وو، دوی ښايي يوه ورځ، يو مياشت يا يو کال جنګ ليدلی و، دوی ته دا معلومه نه وه چې جنګ په مليونونو افغانان له خپل هېواده کډه کولو ته اړ کوی، په مليونونو کسان شهيدان او معيوبوي، غرونه ، کلي او ښارونه د بمونو او درنو وسلو د ګوليو او بارودي دوړو له امله خپل ښايست له لاسه ورکوي او په پای کې ولس ديوې داسې ناهيلۍ کندې ته غورځوي چې بېرته وتل ورته ګران ښکاري:

د سرو لمبو د غرغرو د شوره نه دي خبر
دا څوک چې جنګ غواړي د جنګ د زوره نه دي خبر
زما د کور د ورانولو په ارمان لېوني
دخپل ارمان د ورانېدونکي کوره نه دي خبر
زما بچي لا د ګودر اور اورکي يادوي
دوی د ګودر دلګېدلي اوره نه دي خبر

د اوسنيو شاعرانو شعرونه د چاپيريال له ځانګړو حالاتو رنګ اخيستی. دوی د خپل ژوند کيسه په نوی رنګ کوي، ځکه دوی پوهېږي چې د پرون خبره بله وه او د نن ادا بدله شوې ده. دوی چې په يوه ماډرنه زمانه کې ژوند کوي په دې پوهېږي چې د شاعر په بيان کې صداقت ډېر مهم دی او دجنګ په ترخو شېبو کې خوږې خبرې کول او وچ وياړونه ولس داسې نشه کوي چې بيا به ورته خپل قدمونه هم نه ښکاري چې پر کومه خوا ځي. ددوی مينه ترخو لوګو خوړلې ده او د ژوند په رګونو کې يې ټول ترخه خوربږي او همدې اغېزو يې ژبې هم ترخې کړې دي. اوس د جنګ د موضوعاتو د بيانولو په انداز کې هم خورا توپير راغلی دی. اوس که د جنګ يادونه څوک کوي نو انداز يې عاطفي، هنري وي او د جنګ په ټولو ابعادو شاعري کېږي.
دوی اوس په دې پوه شوي چې جنګ که په هر نوم او يا د هرې موخې لپاره وي په

بشريــت کې د وحشــت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعون زېــږوي، نو ځکه خو نه وايي چې د وينو موج به روان کړي او يا به د پښــتنو کوځې ويجاړې کړي. اوســني شاعر په افغانستان کې دا درې نيمې لســيزې د وينو داســې موجونه وليدل چې ښــځې، نارينــه، لوی، واړه، کاڼې، بوټې، حيوانات او نباتات هرڅه په کې غرق شول. دومره ورانې کوځې او لمبه لمبه ښــارونه يې وليدل چې اوس ورته خپل ځان هم ديوه لمبه شوي انسان په څېر ښکاري او له خدايه د رحمت بارانونه غواړي:

راشه د رحمت بارانه ښار اخيستی اور دی
ژوند لکه د کلي د چنار اخيستی اور دی
راشئ زما اوښکې ورله يوسئ بلبلانو
سوزي درنه ښکلي لاله زار اخستی اور دی
نه يې د چا لاس لکه امېل د غاړې تاو شو
غاړه کې يې خپل د غاړې هار اخستی اور دی

شــاعران اوس په دې پوهېږي چې مظلوم ولس يې د ژوندانه په يوه داســې پړاو کې دی چې هره ورځ د نويو او نا اشــنا پېښو شاهدان دي او له جنګه دومره ستړي دي چې خدای ته دجنګ د خلاصېدلو په اړه زاری کوي او وايي:

چې بيا نه توره پورته شي نه سر په وينو رنګ شي
باداره دغه جنګ دې د وطن اخري جنګ شي

نو؛ څومره درد، غم او خوږ چې روانو حالاتو شاعرانو ته بخښلی، ځينو يې په صادقانه ډول په ډېره هنري ژبه په خپلو شعرونو کې د خپلو احساساتو، تجربو او مشاهدو انځورګري کړې ده. اوس وخت که موږ په اصطلاح دې دموکراسۍ کې هم دجنګ د عاملينو او د بې ګناه انســانانو د قاتلينو نوم نه شــو اخيســتلای نو لږ تر لږه خپل غم خو بايد وژاړو؟ موږ ته خو لکه ښاغلی لال پاچا ازمون چې وايي هغه خلک هم معلوم دي چې ډېرې وينې يې تويې کړې خو نه يې په شعر کې يادولای شو او نه په نثر کې:

راته معلوم دی، چې همدا دی د ګلونو قاتل
خو د نامه د اخيستلو يې جرئت نه لرو

دا کتــاب د شــعر په ژبــه د افغانســتان او د افغانانو د درد يوه هنــداره ده، په دې کتاب کې له جنګ نه د کرکې په اړه د شــاعرانو شــعري انځورګری، نه خو شعارونه دي او نه هم احصاييوي رپوټونه چې لوستونکو ته دمرګ ژوبلو او ورانيو ارقام ورکړي او يا يې احساساتي

کړي. په پښتو شعر د جنګ د اغېزو په دې څېړنيز اثر کې به تاسو هغه شعرونه وګورئ چې بېلابېلو شاعرانو په دې وروستيو کلونو کې دجنګ د غميزې په اړه د نظمونو، ازادو شعرونو او غزلونو په چوکاټ کې ليکلي دي.

هر شــاعر په خپل وار دخپلو سترګو ليدلي تجربې او رواني کيفيتونه په هنري او شاعرانه ژبه شــعر کړې دي، دليل يې دادی چې شــاعر د ټولنې او هېواد ديوه غړي په توګه ټولنه او هېــواد خپــل وجود ګڼي او هر ټولنيــز او هېوادنی درد تر ټولو دمخه احساســوي، که د افغانســتان په هر ګوټ کې د هر افغان وينه تويه شــوې، نو شــاعر پرې تر هرچا دمخه ديو عاطفــي انســان په توګه اوښــکې څڅولي دي، که هــر چېرته کور او کلی وران شــوی، غر ســوځېدلی او که ښــار شــاعر پرې له زړه نه دردېدلــی. په کتاب کې د شــاعرانو نظمونه په بېلابېلو کټګوريو تقســيم شــوي، دبېلګې په توګه د دېرش کلنــې جګړې د مرګ ژوبلو، مهاجرتونو، بې کوريو، معلوليتونو، ملي شــتمنيو، چاپېريال، فرهنګي ميراثونو او ښــوونځيو ته د رســېدلو زيانونو په اړه شــعرونه سره جلا شــوي دي. يوه خبره د يادونې وړ بولم هغه دا چې په دې اثر کې پر راغليو شعرونو د شعريت، بيان او لفظي ښکلاو له مخې بحث نه دی شــوی، يوازې يې د پيغام خوا څېړل شــوې ده، هيله لرم يوه ورځ زموږ کره کتونکي د جنګ د دورې شــعرونه د لفظي او معنوي ښــکلاو له مخې هم وڅېړي. ددې شــعرونو د څېړلو او راغونډولو يوه موخه دا هم وه چې وښودل شي شاعرانو څومره خپل مسؤوليت ادا کړی دی او د ټولنــې د روڼ انــدو په توګه يې د خلکو په پوهولو کې څومره ونډه اخيســتې ده. زه په دې باور لرم که دا شــعرونه په بله هره ژبه وژباړل شي د نړۍ په هرګوټ کې به لوســتونکو او اورېدونکو ته زموږ د ژوند يو ربښــتينی انځور وړاندې کړي او يو شــمېر مهربانه انســانان بــه زمــوږ په درد کې له موږ سره ګډ کړي. لازمه بولم چې همدلته له درانه ليکوال ښــاغلي اسدالله غضنفر نه مننه وکړم چې ددې کتاب ليکلوته يې هڅولی يم اوځان دهېواد دوتلي شاعر پيرمحمد کاروان داحسان پوروړی ګڼم چې دضرورت په وخت کې يې لازمې مشورې راکړې.

د جنګ د پای او د تلپاتې سولې او ارامۍ په هيله

عزت الله شمسزی

کابل- خلورمه کارته

جنګ او شعر

جنګ یوه داسې پدیده ده چې له انساني ټولنې سره سم روان دی او د انساني عمر په اوږدوالي کې لکه د ورځنیو پېښو له انسان سره پاتې شوی دی. د تاریخي اسنادو پر اساس د بشریت په ټول دېرش زره او پنځه سوه کلن تاریخ کې یوازې شاوخوا ۲۷۰ کلونه پرته له جنګه تېر شوي. دا چې ولې د جنګونو تاریخ دومره اوږد او د سولې وخت لنډ او لږ دی دا نو یوه داسې معما ده چې واضحه ځواب ورته لا نه دی موندل شوی، سبب یې ښایي دا وي چې جنګونه بېلابېل سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او نور دلایل لري چې د ټولنپوهنې او ارواپوهنې د پوهانو له نظره هم کله کله پټ پاتې شوي.

په پخوانیو متنونو کې لولو چې د جنګونو قدامت اساطیرو ته رسېږي او لاملونه یې هم د خپلې بقا لپاره خپلمنځي رقابتونه، له یوه او بل نه په زوره د ځمکو ، اقتصادي منابعو، د سون د موادو، اوبو او خوړو لاسته راوړل دي. انسانانو تل کوښښ کړی چې بل له مخې لرې کړي چې خپله پاتې شي. یانې دا چې د انسانانو په سر کې د ځینو حیواني خویونو، ځان غوښتنې او ځان ساتنې د عناصرو له کبله جنګ په انساني ټولنه کې له پخوا نه موجود و او تر پایه به باقي وي. دلته له دې څېړنې زموږ موخه داده چې جنګ له اروایي او ټولنیز پلوه څومره شاعران متاثره کړي او دوی د جنګ له موضوع سره څه ډول چلند کړی او بلاخره شعر دیوې ژبنۍ وسیلې په توګه جنګ ته څه ډول انعکاس ورکړی دی. د ځینو پوهانو څېړنې ښیي چې د تاریخ په بېلابېلو پړاوونو کې له جنګ سره د شاعرانو چلند متفاوت و او په راتلونکي کې به هم داسې وي، ځکه جنګ د انګېزو پر بنسټ ډول ډول شکلونه لري. د بېلګې په توګه دخپل ننګ، ناموس او هېواد لپاره جنګ، دفاعي جنګونه، تعرضي جنګونه او ان د نړۍ ځینې حیواني جنګونه چې په تاریخونو کې یې زیاتې بېلګې لیدلای شو. موږ دخپل هېواد او د نړۍ د بېلابېلو هېوادونو په ادبیاتو په ځانګړې ډول شعرونو کې وینو چې د ځینو جنګونو انګېزې مقدسې بلل شوي او شاعرانو په دې جنګونو کې د خپلو ولسونو د کامیابۍ په خاطر په بېلابېلو فورمونو کې شعرونه ویلي، چې ادبپوهانو دغه ډول ادبیات حماسي ادبیات نومولي دي. که د افغانستان موجود تاریخ مطالعه کړو د بې شمېره عقیدوي، دفاعي، خپلمنځي او د نام او ننګ د جنګونو له حکایتونو ډک دی، چې اغېزې یې پر خپلو کلاسیکو ادبیاتو هم وینو. له امیر کروړ رانیولې چې وایي: (زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نه شته)، تر خوشحال بابا پورې

د پښتنو د ګڼو شاعرانو په شعرونو کې دحماسي بېلابېل چوکاټونه موندلای شو. په هر چوکاټ کې د وطن او ننګ لپاره تورو وهلو ته ځوانان هڅول شوي. کله کله ان له جنګ سره دغه متداوم چاپېريال د پښتنو مېرمنو جمالياتي ذوق هم جنګ ته راکش کړی دی. په پښتو لنډيو کې کله کله وينو چې پښتنو پېغلو توره وهل او د بوړی ټوپک ګرځول دخپلې ښکلا او جمال د خپلولو د شرايطو په توګه وړاندې کړي دي. لنډه دا چې د پښتو په کلاسيک ادب کې د حماسي شعرونو زياتې بېلګې شته، خو لنډۍ مو بيا په جنګ کې د احساساتو د پارولو له ځانګړنې مالامالې دي:

چې توره نه کړې نور به څه کړې
چې دې شيدې د پښتنې رودلي دينه
تر دې بوړي ټوپک دې جارشم
په اوږه ستا دی کړه زه له خياله ځمه
جانان به ولې توره نه کړي
تر نيمايي مورچله زه ورسره تلمه
که په ميوند کې شهيد نه شوې
ګرانه لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

نړيوالوکلاسيکو او معاصرو ادبياتو کې هم د جنګ په پلوۍ او ناپلوۍ شعرونه ليکل شوي دي. د هند دخلکو په حماسي اثر [مهابهارات] کې چې په سانسکريټ ژبه په ۱۹ کتابونو وېشل شوې او رامايانا چې د هند د جنګياليو خلکو او د هغوی د جنګونو داستانونه تر موږ رارسوي، په فارسي ژبه ليکل شوي شاهنامه، د بابل په ادبياتو کې د ګيل ګمش حماسه او د توپان داستان ، د يونان په پخوانيو ادبياتو کې د ايلياد او اديسه حماسي اثار چې يو په بل پسې په زرګونو بيتونو کې ليکل شوي او د پخوانيو جنګياليو له کارنامو مو خبروي.

لکه پورته چې يادونه وشوه په پښتو ادبياتو کې هم له امير کروړ را نيولې تر دې دمه د جنګ په پلوۍ او د جنګياليو د هڅونې لپاره شعرونه ليکل کېږي چې په ادبياتو کې حماسي شعرونه بلل شوي. هغه څه چې موږ يې په خپلو ادبياتو کې لږ وينو هغه له جنګه شکايت او يا هم د جنګ پر ضد شعرونه دی. ښايي يو څو داسې لنډۍ به ولرو چې :

دلښکرونو ملک ته وايه
په وينو موړ يې که نور غواړې جنګونه

له ګورستانه مې زړه تور دی
ځوانان ستانه کړي رالېږي تش پالنګونه

د تاريخ مطالعه موږ ته راښيي چې نړيوال او زموږ خپل ادبيات که څه هم له جنګ پلويو

شــعرونو ډک دي خــو کله چې د نړۍ خلک د جنګونو خونــد ويني او خپل اولادونه په کې له لاســه ورکوي نو بيا کله کله په شــعرونو کې له جنګه کرکه هم ليدل کېږي. ((د يونان په ادبياتو کې د يوريپډس په شــهکاره ډرامه { د ټراى د ښــځو انځور} کې وينو هغه يو څو ښــځې چې د يونانيانو په لاس د ټراى د ښــار تر ســوځيدو او ورانيدو وروســته په ټراى کې پاتې دي؛ د جنګ او ورانيو له بدو پايلو څخه د جنګ او تشــدد پر وړاندې وړ عکس العمل ته رسيدلې دي. په دې ښځو کې يوه مجذوبه کساندرا ده، چې زياتره مهال يې وړاندوينې رښتيا کيږي، دا پخپله يوه مکالمه کې ښيرا کوي:))[1]

داسې پلرونه دې په اور وسوځي
چې خپل زامن جګړې نه نه ستنوي
چې له لاسونو نه يې تورې نه اخلي
هغوى ته نه وايي چې مه وژنئ بې وزله بشر...

په ۱۹ ميلادي پېړۍ کې بيا تر لومړۍ نړيوالې جګړې وروســته د دويمې نړيوالې جګړې پــه دوران کې د جنګ د شــعر په نامه نوى ژانر رامنځته شــو، چې ډېرو شــاعرانو دجنګ د بدمرغيــو په اړه شــعرونه وليکل. د اروپايانو ليکوالو او شــاعرانو پام دې موضوع ته زيات واوښــت چې د حماســو ليکلو پر ځاى څنګه تېر شــوي او روان ناورينونه، بشردوســتي، له جنګه کرکه او داســې نور موضوعات د شعر په ژبه خلکو ته بيان کړي. له هغه وخته راپاتې مشهور شعرونه دجنګ غوښتونکو د حماقت، ليونتوب او تاوانونو په باره کې موږ ته په هنري ژبــه معلومات راکوي. دغه شــعرونه زياتره دمــرګ د تجربو انعکاســوونکي دي او هغه لويه ويره موږ ته راښــيي چې د جنګ په دوران کې او له جنګه وروســته خلک ورسره مخ کېږي. په نړيوالو ادبياتو کې د تولســتوي [جنګ او ســوله] د شــولوخوف [دن رام]. د ارنســت همينګــوى [له وســلې سره خداى پاماني]. د اوريانا فالاچــي [ژوند جنګ او نور هېڅ] او د ويکتــور هوګو [بينوايان] هغه اثار دي چې دجنګ پر ضد د شــهکار ادبياتو په کتار کې راځي او نړيوالې جايزې يې ګټلي دي.

له نولسمې پېړۍ نه تر شلمې پېړۍ پورې ليکل شويو نړيوالو شعرونو کې د جنګ پر ضد يو شــمېر شــعرونه موندلى شــو، چې يا د جنګ په دوران کې له جنګه کرکه په کې ښکاره شــوې او يا هم په ډېره هنري ژبه خلک هڅول شــوي چې د روان استبداد په مقابل کې په مدني ډول ودرېږي او مقابله ورسره وکړي. دفرانســې اوســنې ملي سرود د جګړې د دوران ديوه خوردظابط شــعر دى. د چلى د ملي شــاعر پابلو نرودا يو شعر په يوه شپه کې په ټوله چلي کې دشبنامې په توګه دجنګ او ظلم پر ضد خپور شو.چې بالاخره د اعدام سبب يې هم شو.موســى جليل تاتارى الاصله شــوروى شاعر د فاشيســتانو او نازيانو په زندانونو کې

دمقاومت او له جنګ څخه د نفرت شــعرونه وویل او د کاغذ دنه موجودیت له امله به یې د زندان پر دیوالونو ولیکل. مایاکوفســکی د شــوروی اتحاد مشهور شاعر دجنګ پر ضد خورا ډېر شــعرونه لري. د ایران د صادق هدایت او علي شریعتي یو شــمېر شــعرونه شته چې له جنګه په کې کرکه ښــکاره شــوې او د همدې هېواد خسرو ګلسرخي د مقاومت شــاعر بیا درضا شاه په وخت کې په خندا اعدام ته ولاړ او د دار رسۍ یې غاړې ته واچوله.

یو شعر یې دی :

تو رفتی

شهر درتو سوخت

باغ در تو سوخت

اما دو دست جوانت بشارت فردا

هر روز گل می دهد

گلی به سرخی خون.

میرمن ګلرخســار د تاجیکســتان مشــهوره شــاعره کلونه کلونه د تاجیکســتان د داخلي جنګونــو او د جنــګ پر ناخوالو او عاملینو د شــعر ویلو له امله تبعیده شــوې وه.بازار صابر ددغه هیواد بل مشهور شاعر په خپل شعر کې د خلکو د ربښتینو ستونزو او ناخوالو د هنري کولو له امله اوس هم په امریکا کی مهاجر دی.

له جنګه شکایت که د نولسمې نه تر شلمې پېړۍ د ګوته په شمار شاعرانو په شعرونو کې لیدل کېده خو په اوسني وخت کې بیا د جنګونو د تباهیو په لیدو د ټولې نړۍ په کچه د زیاتو شاعرانو په شعرونو کې له جنګه کرکه لیدل کېږي. د فلسطین شاعران چې مور ته ورته ناخوالو او ســتونزو سره مخ دي، هره ورځ همداســې شعري او هنري انځورونه خلکو ته وړاندې کوي، دیوې فلسطینۍ نجلکۍ حنان اشراوي یو شهکار شعر چې ښاغلي پیرمحمد کاروان ژباړلی وګورئ چې په څومره هنري ژبه پر اسرایلي سرباز طنز کوي:

زما سرباز

سبا به لرې کاندي

زما له زخم پټۍ

هېڅ نه پوهېږم ښایي پس له سبا

په یوه راپاټې سترګه

د، روغ نارنج نیمایي خوا ووینم

نیمه مڼه ووینم

د مور هم نیمه تنه

مرمۍ مې ونه لیده
ولې په سر کې مې چې وچاودېده
په درد یې وپوهېدم
تصویر د هغه سرباز
له لوی ټوپکه سره
په لړزېدلو لاسو
تر اوسه هم زما په سر کې ګرځي
او هغه ورځ مې په تړلو سترګو
هغه سرباز ولیده
دده به دا فکر وي
چې ښایي دا خلک په سرونو کې یوه بله
اضافي سترګه لري
کله چې یوه سترګه له لاسه ورکړي
اضافي سترګه په کې ولګوي
تر یوې میاشتې وروسته
زما کلیزه راځي
په همدې ورځ به زه یوه ښیښه یي سترګه لرم
ښایي چې هر څه به زه
ګردي مردي ووینم
څه، پروا نه لري تر دې پخوا مې
دنیا ته ما په ټول قوت کتلي
هرڅه هرڅه عجیب وو
ما اورېدلي چې یو تاند د نهو میاشتو ماشوم
په یوه سترګه ړوند شو
حیران په دې یم چې زما اسراییلي سرباز نو
څنګه سخت زړی و چې باړ یې پر ده وچلاوه
ښه خیر دا زه خو لوی یم
خو دا غریب خو و، تی خوری ماشوم
چې لا تر اوسه یې هېڅ ښکلی شی لیدلی نه و.

همداسې دیو بل فلسطیني شاعر سمیح القاسم شعر ولولئ چې دا هم ښاغلي کاروان ژباړلی، دسفر ټکټونو په نامه:

د سفر ټکټونه
وي له ورځو يوه ورځ به
او شپېبه به له شپېبو څه داسې راشي
چې دا زه به وژل کېږم
او قاتل به لټوي زما جيبونه
زما جيب کې به پيدا کړي
د سفر څو ټکټونه
يو ټکټ به مې د سولې
او د امن و سفر ته وي اخيستی
په دې بل ټکټ سفر کېږي باران ته
د زرغون ټال تر وزر لاندې زرغونې کروندې ته
په دريم ټکټ سفر په مينه مينه
د بشر د زړه تر تله پورې کېږي
په زما ګرانه قاتله
هيله ده چې څېړې نه کړې
دا درې واړه ټکټونه
په دې هر يوه ټکټ به
کوې ښکلي سفرونه.

په دې وروسـتيو کلونو کې کله چې امريکې پر عراق يرغل وکړ، په خپله د امريکايانو له خوا (www.poetsagainstthewar.org) په نامه د جنګ پر ضد يو ويب سـايټ جوړ شو، چې په لږ وخت کې د ډېرو هېوادونو شاعرانو د جنګ پر ضد خپل شعرونه دې ويب سايټ ته ولېږل او له دې لارې نشر شول. په دې شعرونو کې داسې شعرونه هم ليدلای شو چې جنګ غوښـتونکو ته د جنګ د کرغېړنو خواو انځورونه په هنري ډول ښـيي او عاطفه يې له چيلنج سره مخ کوي.

د افغانستان د پنځه دېرش کلن جنګ په دوران کې چې زموږ ولس او هېواد ته په مادي او معنوي لحاظ کوم تاوانونه ورسـېدل او د روان ناورين له امله مو څومره غميزې وګاللې، زموږ د شـعر او ادب پر محتوا يې هم ژوره اغېزه وکړه. خلکو وليدل چې جنګ دانسـانانو، حيواناتو، حشراتو او نباتاتو مرګ دی، جنګ د ښارونو، کليو او بانډو ورانېدل او د بدمرغی، بيکاری، ګډوډی او بې عدالتی لامل دی. زموږ د هېواد نارينه او ښځينه شاعرانو د جنګ د کرغېړنـو خـواو په ليدلو هڅه وکړه چې له خپلې ببسـارې مينې او عاطفې نه کار واخلي او د جنګ پر ضد خپل اعتراض وړاندې کړي. ښـايي په شعر کې لا هم زموږ د هېواد دغه تراژيدي په سـمه توګه تمثيل شـوې نه وي، خو لږ تر لږه دومره وشـو چې په پښتو ادبياتو

په ځانګړي ډول شـعر کې له جنګ نه کرکه پيدا شـوه او د جنګ پر بېلابېلو خواو شعرونه وليکل شول:

د سرو لمبو د غرغرو له زوره نه دي خبر
هغوی چې جنګ غواړي د جنګ له اوره نه دي خبر
(صاحب شاه صابر، قامتونه قيامتونه)

ګلاب ګلاب ليمې رانه په سرو وينو کې وړې
ميرات شې ځوانيمرګ شې مړ شې جنګه ځوانيمرګه

(شرر ساپی، ناچاپ اثر)

لنډه دا چې نړيوالو ادبياتو او د افغانسـتان اوسـنۍ شاعري دا خبره په ازبات رسوي چې يوويشـتمه پېړۍ نور د قهرمان جوړونې پېړۍ نه ده چې شاعران په خپلو شعرونو قهرمانان جوړ کړي، ديوويشـتمې پېړۍ په شـاعرۍ کې هغه څه زيات دي چې انسـانان ورسره په ورځنـي ژونـد کې مخ کېـږي. دوی پوهېږي چـې جنګ بايد وغنـدل شي، ځکه جنګ د انسانانو اخلاقو ته تغيير ورکوي. ارنست همينګوی په خپل يوه اثر (زنګونه د چا لپاره چيغې وهي) کې دا مسٔله په ښه ډول تشريح کړې ده چې جنګ ارزښتونه تباه کوي او انسانان د بدمرغۍ پر لوري راکاږي. دده په نظر په يوه هېواد کې چې هرڅومره جنګ جګړې زياتېږي نو زياتره انسـانان په دغو جنګي حالاتو کې په مجرمينو بدلېږي چې بيا ټول عمر د ځينو عقدو له کبله د بدۍ او کرکې خواته تمايل ښيي او ډېرې ليدل کېږي چې همدغه انسانان پـه ډله ييزو وژنو او نورو بېسـارو جنايتونـو لاس پورې کوي. داسي کرغيـړن حالات او له ناخوالو ډک ژوند بيا د شاعر احساس نه شي زغملی نو ځکه خو وايي:

چې چرته شرشي چرته جنګ غوندې شي
وجودمې سترۍ زړه مې تنګ غوندې شي
شي را په ياد د چا خالي لاسونه
چرته چې هم د بنګړو شړنګ غوندې شي
محبت زړه ساتي د ناوې غوندې
په نفرتونو کښې زړه زنګ غوندې شي

(عثمان علی عثمان)

ځوان شـاعر احسان الله جرس چې دجنګ کلونو ځورولی، د جنګ د ناخوالو سيلاب په مخه کړی، حيران دی چې دا سـيلاب به يې اخر کومـې خواته يوسي، دی خپل همزولي ويني چې د سپوږمۍ کلي ته ور ننوځي، خو دده ګامونه هره ورځ د سپوږمۍ له رڼا نه لرې

کېږي او لا هم په دې ویره کې دی چې دا نامعلوم جنګ به یې اخر کومې خواته بوځي. دجنګ بدو ناخوالو دې حالت ته راوستی چې اوس د ښکلوسترګو د جنګ تاب هم نه لري، دی وایي:

له ډېره وخته وخت د چا په تمه کړې یو موږ
وخت د سپوږمۍ له کلي څومره لرې وړي یو موږ
ښکلیه و سترګو ته هم نیغ په نیغه مه راګوره
قسم په خدای دی چې له جنګه څخه ستړي یو موږ
خدای خبر کوم لور یو روان خو بس په ورکو درومو
خدایزده د جنګ سیلاب وکوم لوري ته وړي یو موږ
دا مرغلرې به نور خدای خبر دانه وانه کړئ
رب مو ترلي د ښکلا په داسې پړي یو موږ
جرسه نور په دې تیارو پسې ډیوه راواخله
ځکه چې اوس هم د رڼا زیات پوروړي یو موږ

د پارسي ژبې یو لیکوال شهرنوش په خپله مقاله (″تو هیچ گپ نزن″ در متن ادبیات جنگ) کې لیکي: ″ چې جنګ لوی مصیبت دی او ادبیات بیا ددغه مصیبت داسې راوي دی چې د خبرنګارانو، عکاسانو او تاریخ لیکونکو بر عکس مخاطب پوښتنې کولو، انتقاد کولو او قضاوت ته هڅوي، د جنګ ادبیات د انسانانو له تاریخ او اروا سره ډېرې نږدې اړیکي لري، دجنګ ادبیات په تاریخ کې ډېره مخینه لري چې ډېر وخت د لیکوالو او شاعرانو سوژه ګرځېدلې، جنګ د نړۍ د مشهورو لیکوالو لکه تولستوی، ارنست همینګوی، برتولت برشت، مارګیت میچل، مارګیت دوراس، کلود سیمون، ژان ژیرودو، میخایل شولوخوف، ارنست یونګر، اشتفان تسوایګ، توماس مان، ګونتر ګراس او نورو په اثارو کې لیدل شوی او دا سلسله تر نن ورځې پورې دوام لري، لکه څنګه چې د نړۍ د جنګونو پای نه شته همداسې به یې په ادبیاتو کې ذکر هم پای ونه لري.″ هغه څه چې مهم دي هغه دا دي چې دجنګ روایتونه، کرغېړنې خواوې او ناخوالې باید ولسونو ته په هنرونو کې وښودل شي، کله چې جنګ په یوه هېواد کې پای مومي او بل نسل د سولې او سوکالۍ په فضا کې ژوند کوي، نو بیا هغوی نه شي کولی د نني انسان ستونزې په خپل ذهن کې مجسم کړي او اثار ورته وپنځوي، دا د همدې نني لیکوال او شاعر دنده ده چې د نن ورځې پېښې سباني نسل ته خوندي کړي او په هنري ژبه ورته د مینې او عاطفې سندرې ووايي. ددوی دغه سندرې به د راتلونکو نسلونو په ذهن کې یو نوی بصیرت او لیدلوری ایجاد کړي.

د جنګ د شعر موضوعات او مضامین

جنـګ په بشریت کې د وحشـت، ذلت، فقر او بدمرغۍ طاعـون زېږوي دجنګ په حالت کې ټولنه زیات ارزښـتونه له لاسـه ورکوي، د انسان کرامت تر پښو لاندې کېږي ، بیکاري، بـې عدالتي، ګډوډي او ډول ډول نورې سـتونزې په ټولنه کـې زیاتېږي. له دې سره سره پـر کومه سـیمه، هېواد او خلکو چې جنګ روان وي نو د هېـواد له تباهۍ سره سره یې د خلکو احساسـات هم ژوبل شي، په نظمونو او سـندرو کې یې د وینو رنګ ښـکاري او له غزلو نه یې د بارودو بوی پورته کېږي. د افغانسـتان د پنځه دېرش کلنې غمېزې په لومړیو لسـو کلونو کې د جنګ له ډول ډول کړاوونو او دردونو نه په تاثر پښـتو شعر هم یوې نوې مرحلې ته داخل شـو، د جنګ ناخوالو او بدمرغیو د یو شـمېر شاعرانو احساسات زخمي کړل او دې ته یې پام شـو چې شـعر یوازې د رباب او منګي، ګل او بلبل ذکر نه دی، بلکې ټولنیـز نقـش هم لري چې د یو ولس د ژوند ژواک، دود او دسـتور، ژبې، هنرونو، جذبو او احساساتو، ناخوالو او دردونو هنري تصویرونه په ځان کې رانغاړلی شي. یو شمېر شعرونه چې د دېرش کلن تپل شوي جنګ په دوران کې لیکل شوي شاعر یې راته د خپلې زمانې او خپل چاپېریال احساسات، تجربې، فریادونه او چیغې په شعرونو کې انځور کړي او هڅه یې کړې د سـیاسي، احساساتي او شعاري خبرو نه ځان لرې وساتي او پر ځای یې د شعر د هنر له بېلابېلو ابعادو نه په اسـتفادې سره خپل ولس ته په هنري ژبه دجنګ بدمرغۍ بیان کړي. هغو ټولو تحولاتو ته چې په دې تېرو کلونو کې افغانستان ورسره مخ شو او خلکو یـې ډول ډول رنځونـه، دردونه، مصیبتونـه او تراژیدۍ ولیدلې، نو شـاعرانو یې هم ددغو ټولنیزو پېښـو نه په تاثر ګام په ګام مخ پر وړاندې لاړل او داسـې شعرونه یې وپنځول چې له محتوا نه یې د ولس د دردونو او ناخوالو اواز اورېدل کېږي.

په جنګ کې زموږ دغه تریخ برخلیک که د نړیوالو تاړاکونه وو او یا که زموږ خپلمنځي او دا اوسـنۍ را تپل شـوی جنګ، زموږ د شاعر شعر په کې لکه یوه پرېشانه او ټپي الوتونکي د بې رحمیو په ګڼه ګوڼه کې وزرې رپولې، د اور، وسـپنو او وینو د سـیلاب په منځ کې یې مزل کاوه او د هنرپالنې ترڅنګ یې خپل ټولنیز رول هم لوباوه. ددغې دورې شـعرونو ته ښایي زموږ ښاغلي کره کتونکي تر جنګه وروسته مناسب نوم پیدا کړي، خو زه یې د ولس د ناخوالو، بدمرغیو، اعتراضونو او ناهیلیو شعر ګڼم.

زمـوږ د هېـواد په معاصرو جنګونو کې که د خپلواکۍ او وطن نه د دفاع جنګونه وو او که